

Ryttarna
Smörvinge kl

Gamla sägner och bruk

Uppptecknade av Artur Lundgren

Den församling, som mina anteckningar gälla,
är Ryttens socken i Smörvinge härad av Västman-
lands län. Julebruket, skutt-riddarsägner

I Årets högtider. Väderskylsmärken

1. Julebruk har jag utestulit helt, för den skull
att vi äro två elever från samma skola.

(se Bror Backelin)

2. Kvällen. Det var för 50 år sedan bruk att på morg-
nens morgonen skulle en person, klädd till sned med
gesäller samt med förande en gäst, infinna sig i
varje bondgård för att hända de i gården förefintliga
nyona. Detta skulle göras i spisglöden för att få
nyona att hålla bitt hela året. Det blåstes då i
glöden, så att askan rök kring hela rummet, men
ingen fick störa deras viktiga förhållanden.

3. Påsk. Hela påskveckan var det en härlighet att
komma först upp om morgnarna. Varje dag hade
sitt särskilda namn varfflen också den, som kom
sist upp om morgnarna fick namn: Magenmåndag,
fettisdag, ask onsdag därav askfis, skärtorsdag
— skärhusen, långfredag — långlat, påskaffon
eller steketotten men också äggskägga, påskdagen
eller påskläsk, annandagspåsk, tredagotot.

Äro brukas att intaga is före påsk, vilket och
kallas fastlagsis. Med detta skall så den, som först
kommer upp på påskmorgonen bastonera dem,
som ligga kvar och sava. Man brukade och till
påskan rita ett stort kors över gluggar och dörrar
på påskhusen, samt lägga stål på lösklarna.
Alla rustkor o. d. skulle väl ställas undan,
för att ej hävorna skulle få något att para bort
med.

Den av bönderna, som först hann ryja på påskmorgonen och hann springa ett varv kring sina hus, skulle få största skörden bland byamännen.

- p. (nr. 2) | 4. Eldar på Valborgsmärsoafton äro bukliga ämne.
5. Prefaldighetsafton brukar man ämne, att gå till en källa, som rinner åt norr och dricka hälsa.

II Bot mot sjukdomar o. d.

1. Plå ut. Det var för sed, att om någon var sjuk, eller hade buggat eller på annat sätt mistat något, skulle det slås ut för honom. Detta brukades hemma för 10 år sedan, då det ämne leade gamla gubbar och gummor, som systade därmed. Det slog ut i bärmvin, om någon buggat något, men var någon sjuk, företogs viktigare åtgärder. Den kloka gumman eller gubben kom hem till den sjuka, för att bota, som man bodde. Den sjuke fick gå upp, varefter ett eldskol släpptes mellan kroppen och linnet, varefter togs två, naglar och en flik av linnet, och något stål samt litet ucin och kvätkatten. Detta blandades, varefter undergörelsen gick. Denna gick till närmaste vägkiök, där vägen går åt tre håll. Pläende med ansiktet vänt åt norr, kastade så gumman vattuet över vänstra axeln, under besvärjningar. Hela denna kur skulle utföras första torsdagskvällen i nedanet, om det skulle göra åsnyttad verkan. Hemma hos den sjuke, fick ingen gå i dörrarna den natten, allt skulle vara död tyst.
2. Plöja bly. Man stöpte också över de sjuka. Om någon hade nåkat för, som man kallade det fick han lägga sig. Ett svart skyvke lades över honom varefter den, som stöpte, tömde smält bly i vatten, och lärte så sjukdomens orsak i de kallnade blykrumelurerna.
3. Allokvan. Man har för haft en älokvann i en backe vid namn Hälbacken på Vallby bys ägor. Den utgjordes av tvänne stenar, emellan vilka var

Västmanland
Svevunge
Ryft

1660

Antier Lundgren
LONDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV 3.

utfunnet ett runt hål. Detta var allt. Blev någon sjuk, i all synnerhet barn, smordes den sjuke med kalg, varefter man även här tog, här, naglar en flik av limmet, men dessutom även pengar och en ställbit. Med detta gick man så till älskvarnen och smorde stenarna med fettet, som blev övert och lade ned den medförda skatten, vilken skulle läggas ner i hålet mellan stenarna. Älvoorna kom så och tog det, krodde man.

Många hade och sett, sådes det, när älvoorna varit och hämtat pengarna, varefter de sedan togo i ring och dansade. Detta skedde dock på en plats närmare gårdens. På detta ställe var gräset alldeles borta, just i en ring, där älvoorna brukade dansa.

4. Det brukades före, att om något familj kom flyttande på ett nytt, ställe skulle blivande frum i huset kasta en kvast framför sig så man kom gick in, samt sedan fägga en ställbit i ugnen, för att få lycka på det nya stället.

III. Pägner.

1. Skatten på Florsåsen.

Två fattiga sockenbor hade fått höra, att en kung med alla sina skatter, blivit begravd i ett av de stora stenkumlen på åsen. De gingo därför dit en natt och böjade under besväringar arbeta undan stenarna. Detta lyckades dem, varefter de böjade gräva i den lösa jorden. Den ena träffade nu på ett lysande föremål, varvid de fördubblade sitt arbete. Guldet i kistan glimmade så starkt, att de ej kunde uphåda det, varefter en av dem vände sig bort, han fick då se att Flors stad i ljusan låga. Han varskadde nu sin komrat vad han såg, men då sjönk kistan åter tillbaka och försvann för alltid för deras ögon.

2. Skakades skall en skatt, förvarad i en ~~hälla~~ guldskittel, vara nedränt i en hälla vid Kavisborg iuti Tibble utgång. En soldat, som hört detta, gick dit och lyckades även så tillvida att han fick upp skotten. I glädjen kikkade han helt modigt upp, men blev då varse en höna, som kom över fältet dragande med ett stort hölar. Han blev nu så högen, att han släppte sin nyvunna rikedom, som föll tillbaka därur den var lagen.

3. Den gyllens nyckeln på Nyckelön.
 En sägen förmäler, att en smältig skatt finnes förvarad på Nyckelön i en bergklyfta, vilken skall vara tillkommod med två jöngrotar. Till dessa finnes en nyckel, vilken skall vara gjord, cirka 3 meter, under den största furan på ön. Den skall dock hittas av den yngsta bland 12 bröder, vilken då och skall få se på var jöngarna finnes. Om han däruv fått sitt namn för man.

4. Huru den nuvarande fäleden vid Kvicksund utpråkmit.
 En sägen berättar, att en gammal fiskare vid namn Kvick gjorde en rönna för att dra igenom sin båt. En annan ätte säger att det var ersten, som under sitt rövarlag mot Svege, på 11 andra året arbetade sig igenom med sina båtar där, för att slippa komma i stid med svenskan, vilka vaktade den andra fäleden.

5. Ringarna i Phensjöberget.
 1 Phensjöberget beläget på Tidö gods ägor finnes på sjösidan av berget stora väldiga järningar fastslagna. Flea personer hava funnit och knettit sin närhet i dem men vid återkomsten med sällskap hava de varit försvunna. Forts-
 sid 5.

Fortsättning från sid. 4.

På detta berg ligger och en gammal borg från forntiden nämligen P lensjöberget.

6. Sägnesna om det blodiga brudloppet på Tidö, samt om slottets byggnad därstädes äro så väl kända, därför icke stulet jag dem.

7. Riddaren på Tibble utöng.

Denna sägen sammanknyter nog med resterna av ett slott från medeltiden. Det var nämligen så, att en riddare var ute och badade allmogen till krig. Detta kallades på folkspråket, att han red med fjäder i lacket. Då han skulle rida över den sankta ängen, som då på den tiden mer än nu var svår att fara fram över, klev hästen igenom med påföljd att både riddare och häst bröto av sig huvudena. Sedan dess har många sett en riddare på en vit gångare, en vilken näsborror eld frustat. Riddaren har varit iklädd blank rustning och med sin sabel bytt hugg med osynliga ting.

8. På de stora herregårdarna säges att det spökas. Vid Wikhus finnes en vit feu, som hon av folket kallas. Det sägs att en ung vackra kvinna blivit inmurad i källaren för att hon ej ville gå med på allt nedsligt, som företogs. Det är nu hon som går igen. Likaledes finnes en vit feu på Tidö, vilken enligt folks utsago brukar visa sig vid en källa i skogen. Många säger sig ha sett henne.

Även på Fiskholm finnes en feu, men den är svart. Folk vilka ligger i rummen kan höra henne komma, ty det frasar, smitt nätkeana, men hon rör aldrig någon.

Vidskepligheten, har här varit mycket stor för, men nu levande folk har glömt de flesta av dessa gamla sagor, vilka dock skulle vara nog så intressanta, om man finge fått dem.

IV Väderleksmärken.

- Dessa har jag fått av riktigt säkert infödda församlingarna, nämligen av mina föräldras, vilka båda äro födda ryttarna. Jag skriver dem utan att göra ändringar, men många gå mer sälligt i ämnet.
1. Åska i januari betyder krig och orolighet i landet.
 2. I skogen banar, är det halvsnöat. Detta har folk för rättat sinna hästar efter.
 3. Det väder, som råder sänkt Sigfids dag, eller 15 februari, kommer att bli i 6 veckor.
 4. När Mattias med sitt långa skägg lockar barnen utom vägg, blir vintern sen och kall.
 5. Aprilmå, färagsö.
 6. April vä, maj kall fyller bondens lador all.
 7. Rakn jul, vid jäsk.

Så djupt som vintern går i kräknedanet, så djupt går torken i trinitumets ryg och kvät om.

Kräknedanet infaller i slutet på april.

Trinitumets ryg i början eller mitten på juni.

Om Olen kan dricka ur öynen vake höfdagsnatten, blir härlig vär och gott år, men fryser det den natten, utgår 40 frostnätter, vilka säga utpin rätt ända till midsommar.

Urban, Vilhelmina och Beda, de skola sommaren leta.

En mask, som man hemma kallar jodgummar brukar vara repulig om vintern och hösten är den mörk, blir sommaren vä, är den däremot ljus, om vintern, blir sommaren tor. Om den vit

7
på hösten, bli det snö, äiden mörk bli det baccintu
Bygga skatorna högt, bli sommaren våt, men
bygga de lågt bli sommaren torr.

Om Noas skepp går med strömmarna, bli g regn
går det däremot öster och väster bli torr. Noas
skepp är de vita skimmor, vilka gå fram på
himmeln, så det om sommaren är klart.

Bli det regn sjusvares dag eller den 34 juli,
bli regn i sju veckor.

Adventsrim betyder gott kommande år.

Anders braskar, jul slaskar.

Takisens längd bli lika med snöns djup
under vintern.

Röd himmel vid solens uppgång och nedgång
juldagen, bådär blodigt kommande år för
hela landet.

Trettondagstör, mild vär, och gott år.

Värkanväder, käringgata böjor med storm
och slaskar med våta.

När katten äter gräs, och savel på ljäman,
bli det rusk och över.

När solen glöder på gyllblotten, bli storm.

Torsdagskväll gör fredagsväder, lördagn har
sitt eget väder.

Regn för öppnen kyrkdörr, regn hela veckan.

Inträffar ett ny på en onsdag bli 3 dagar på följande
ny detta till väderleken lika.

Bådär solen i moln, bli regn nästa dag.

Skiner solen vid sin uppgång på västmoln,
bli regn innan kvällen.

▽ Andra förbud.

Man bör än i dag, att om ett ljus släcknar
på bordet nyårsafton medan man äter, skall någon
av de deltagande dö, innan året gått till ända.

8

Glänka i en likslät, blir snart någon död från samma håll.

Om rygglan är närgången och skriker mycket ofta, blir snart tik i gården.

Ropar kuppen på aftnarna, samma betydelse.

Om man får höra göken första gången på fastande mage, säges det att man blir döad, och dö så, innan årets slut.

Regn i buckranan, lärar i äktenkopet.

På man mistor under rådden, säges det att man så sig i grav.

Om skatorna hoppra utanför, får man snart främmande.

Äldre människor kala ännu i dag om lyckligt och dåligt möte. Det badar olycka, om man först möter en kvinna, eller om en ekona eller katt korsar vägen, på vilken man far fram. Möter man däremot en korr först blir lyckosa efterhängsen.

Tärna den 13. 2. 1921.

Artur Lundgren